

การรักษาโรคของพระพุทธเจ้า

Treatment by Buddha

พรศรี บุญสายบัว

Pornsri Boonsaibua

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: Nuy_1099@hotmail.com

Retrieved March 10, 2020; Revised June 26, 2020; Accepted June 30, 2020

บทคัดย่อ

การรักษาโรคของพระพุทธเจ้าพบว่า มีโรคและสาเหตุการเกิดโรคภายนอกและภายใน โดยพระพุทธเจ้าได้นำยาจากพืช ยาสมุนไพรที่ได้จากพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ ยาสมุนไพรจากสัตว์ สัตว์ที่เกิดมาตามธรรมชาตินานาชนิดหมอยาสมุนไพรโบราณได้นำเอาส่วนต่างๆ ของร่างกายและอวัยวะต่างๆ ของสัตว์ ยาสมุนไพรจากรังธาตุ ได้แก่ รังธาตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสิ่งที่ประกอบขึ้นจากรังธาตุที่ท่านนำมาใช้เป็นยารักษาโรคโดยมี 2 จำพวกคือจำพวกสลายง่าย ธาตุวัตถุที่ ละลายง่าย แตกหักง่าย และสลายตัวอยู่แล้วตามกฎของธรรมชาติ เช่น เกลือต่างๆ กำมะถันเหลือง กำมะถันแดง จุนสี ดินประสิว ดิเกลือ ดินปลวก ดินสอพอง สารหนู น้ำปูนใส น้ำส้มสายชู สารส้ม หรดานกลีบ ทอง น้ำประสานดีบุก ดินถ่าน เป็นต้น จำพวกสลายตัวยาก คือ ธาตุวัตถุที่มีความแข็งแรง มีการจับตัวกันแน่น มีความทนทานมาก เป็นวัตถุที่ทำให้แตกและสลายตัวยาก เช่น เงิน ทองคำ ทองแดง ทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ บัลลังก์ ศิลา ศิลาหยอน หินปะการัง ขบวนการรักษานั้น เมื่อวินิจฉัยโรคแล้วว่าสาเหตุเกิดจากอะไร ต่อมาก็ศึกษาสรรพคุณของยาที่ได้ นั้นนำมาใช้สรรพคุณอย่างไร ก็จัดให้รับประทานหรือทาตามจำนวนและขนาดที่ต้องการ โรคก็จะหายได้ นอกจากนี้ยังมีวิธีการรักษาด้วยการผ่าตัด เช่น ผ่าตัดฝี ตัดเนื้องอก

คำสำคัญ : การรักษาโรค, พระพุทธเจ้า, ยาสมุนไพรจากรังธาตุ

Abstract

The healing of the Buddha was found that there were diseases causing from external and internal diseases. The Lord Buddha brought medicine from plants, herbs and various kinds of plants, and herbs from animals. Many animals which were naturally born, the ancient herbal medicine doctors have brought different parts and organs of them to make herbal medicine. Herbal medicines from minerals, natural minerals or things made up of minerals can be used as medicine. There are 2 classes of minerals, The type of herbal medicines from minerals which is easy to crumble, substances which are easy to crumble, easily break and already crumble to law of nature such as salts, yellow sulfur, red sulfur, sulfate, saltpeter, Epsom salt, termite soil, white clay filler, arsenic, lime water, vinegar, alum, dan petals, gold, Ammonium chloride, soil, etc. The type of herbal medicines from minerals which is hard to be crumbled such as strong elements, condense combination, and very durable. It is an object that is difficult to break and crumble it easily, such as silver, gold, copper, brass, bronze, throne, stone, stone, coral reef. The treatment process is to diagnose what causes the disease. Next, study the properties of the drugs and provide the medicine according to the amount and size desired. Disease will then disappear. Besides, there are also operations such as abscess surgery, tumor resection.

Keyword : healing, herbal medicines from animals, herbal medicine from minerals

บทนำ

พระพุทธศาสนาถือว่าการเจ็บป่วยเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์เช่นเดียวกับการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย การเจ็บป่วยนั้นเป็นกระบวนการอย่างหนึ่งของทุกๆ ชีวิตที่ต้องดำเนินไป ตามกฎของธรรมชาติ ซึ่งไม่มีใครปฏิเสธได้ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย โรค 2 อย่างนี้ โรค 2 อย่าง อะไรบ้าง คือ 1. โรคทางกาย 2. โรคทางใจ สัตว์ผู้อ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้ยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว” (อง.จตุกก. (ไทย) 21/157/217)

พระพุทธเจ้าได้เสนอทางออกแห่งปัญหาเหล่านี้ไว้แล้ว แต่บุคคลที่เจ็บป่วย ต่างก็แสวงหาวิธีการรักษาบำบัด ที่แตกต่างกันไปเพื่อให้ตนเองหายจากความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน ที่ได้รับตามสภาพที่เป็น เพื่อให้มีสุขภาพที่ดีและมีชีวิตรอดพ้นจากความตาย

การหลุดพ้นจากความเจ็บป่วยทั้งทางกายและใจนั้น พระพุทธศาสนาได้ให้หลักการ กล่าวไว้เป็นหลักธรรมหรือแนวปฏิบัติไว้ในหลายระดับด้วยกัน ตั้งแต่ระดับพื้นฐาน ระดับกลาง จนถึงระดับสูงสุด ที่จะช่วยแก้ปัญหาที่ต้นเหตุได้อย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามกระบวนการแห่งไตรสิกขา คือการดำรงตนอยู่ในกรอบแห่ง ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหลักธรรมที่มีความสมบูรณ์ ครอบคลุมทุกระบบ ทุกกระบวนการ ไม่เลือกชั้นวรรณะ สามารถจัดการและแก้ปัญหาสังคมให้หมดไปได้อย่างแน่นอน ถึงแม้ว่าความเจ็บป่วยจะเป็นมรดกประจำสังขารของมนุษย์ก็ตาม ถ้าตราบโดมนุชย์ยังสังวรระวัง ดูแล รักษาสุขภาพของตนให้ถูกต้องตามสุขอนามัย และได้ประพฤติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

พระบรมศาสดาทรงเป็นนายแพทย์ผู้เชี่ยวชาญพระองค์ที่มีความสามารถที่จะรักษาโรค คือ กิเลสพร้อมทั้งอนุสัยอันได้แก่ความโลภ ความโกรธ ความหลง และความมัวเมา พระองค์ทรงใช้ญาณตรวจดูโรค เมื่อรู้ภาวะของเหล่าสรรพสัตว์แล้ว ก็ทรงวางยา (แสดงธรรม) คือธรรมโอสถ ธรรมะบางหมวดเมื่อฟังแล้วพิจารณาตาม ทำให้จิตใจสงบระงับผ่อนคลาย เป็นสมาธิส่งผลไปถึงกายให้หายจากโรคทางกายและโรคทางใจได้ ดังพระมหากัสสปะเถระพิจารณาตามธรรมนั้นก็หายจากโรค เมื่อภิกษุอาพาธพระองค์ทรงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายรักษาพยาบาลกันเอง และทรงรับสั่งว่า “ถ้าหากภิกษุรูปใดมีความปรารถนาจะพยาบาลเราตถาคตแล้วไซ้ร้ ขอเธอทั้งหลายจงพยาบาลภิกษุไซ้” (วิ.ม.(ไทย) 5/260/46)

จะเห็นได้ว่าเมื่อภิกษุเกิดอาพาธ ต้องแสวงหาเภสัช (ยาสมุนไพรร) มาทำการรักษาและให้เป็นไปตามอาการของโรคแต่ละอย่าง ก่อนนั้นพระพุทธองค์ยังไม่ทรงอนุญาตยาสมุนไพรรเพื่อรักษา

ภิกษุอาพาธ ทรงอาศัยเหตุนี้ เมื่อภิกษุอาพาธก็อนุญาตให้รับยาสมุนไพรและเครื่องบดยาหรืออุปกรณ์การปรุยาไว้ใช้เอง ดังปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎกมหาวรรคตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ข่า ว่านเปาะ ว่านน้ำ อุตพิต แฝก แห้วหมูและรากไม้ที่ใช้เป็นยาชนิดอื่นๆ ที่มีอยู่ แต่ไม่ใช่เป็นของเคี้ยวของฉัน เธอรับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันเมื่อมีเหตุจำเป็นจึงฉันได้” (วิ.ม.(ไทย) 5/260/46) พระองค์ได้เห็นความสำคัญของภิกษุด้วยความมุ่งหวังจะให้มีสุขภาพดีปราศจากการเจ็บไข้ได้ป่วยเมื่อมีสุขภาพดีแล้วจะเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ

การรักษาโรคในสมัยพุทธกาล

ในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า โรค ไว้ว่าหมายถึง ความเสียดแทง (ขุ.ป. (ไทย) 31/186/87) และได้ให้ความหมายในเชิงอธิบายความหมายของโรคในวงกว้างไว้ว่า บุคคลใดเป็นโรค บุคคลนั้นมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดเสียดแทงอยู่ พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้มนุษย์สนใจและรู้จักตัวเองเป็นสำคัญ คือ รู้จักร่างกายและจิตใจของตน เพื่อที่จะได้บำรุงรักษาร่างกายและจิตใจให้ดำรงอยู่อย่างปกติสุข โดยปราศจากสิ่งที่คอยเสียดแทงอยู่ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ยากที่จะหลีกเลี่ยงจากความเจ็บป่วยไปได้ เพราะในชีวิตมนุษย์นั้นย่อมมีความผิดปกติทั้งทางร่างกายและจิตใจเกิดขึ้นอยู่เสมออันได้แก่ โรคที่เกิดขึ้นทางร่างกาย (รูป) และโรคที่เกิดขึ้นทางจิตใจ (นาม) ซึ่งเรียกรวมว่า โรคนามรูป (อง. จตุกก. (ไทย) 21/31/24)

หากกล่าวตามรูปศัพท์ คำว่า โรค มาจากภาษาบาลีว่า รุช แปลว่า เสียดแทง มีวิเคราะห์ตามหลักบาลีไวยากรณ์ว่า รุชชติติ โรโค (อาพาโธ) แปลว่า (ความอาพาธใด) ย่อมเสียดแทง เหตุนั้น (ความอาพาธนั้น) ชื่อว่า ผู้เสียดแทง (พระมหานियม อุตโตโม, 2557) นอกเหนือจากนี้แล้วคำว่า โรค ที่มีรากศัพท์มาจาก รุช ธาตุนี้ท่านได้แปลง ช เป็น ค ด้วยอำนาจของ ณ ปัจจัยในนามกิตก์ (หลวงเทพดรณานุศิษฐ์ (ทวี ธรรมธัช), 2556) หากกล่าวถึงความหมายทั่วไป คำว่า โรค ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้คำจำกัดความไว้ว่าหมายถึง ความเจ็บไข้ ความเจ็บป่วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) และนอกจากนี้ยังมีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายว่า โรค คือ สิ่งที่เสียดแทงชีวิต ใช้แทนคำว่า ทุกข์ซึ่งทั้งโรคและทุกข์เป็นสิ่งที่บีบคั้นขัดข้องเป็นปัญหาต้องแก้ไข ต้องกำจัดออกไปชีวิตจะไม่ได้ลำบาก (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2542)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายว่า โรค หมายถึง ภาวะที่ร่างกายทำงานไม่ได้เป็นปกติจากเชื้อโรคเป็นต้น การเจ็บป่วย การได้รับอุบัติเหตุ การผิดปกติของร่างกายและจิตใจ รวมทั้งอาการที่เกิดจากสภาพดังกล่าวนี้ด้วย

พจนานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ได้ให้ความหมายว่า “การอาพาธด้วยเสียบแทง”

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายว่า โรค คือ สิ่งที่เสียบแทงชีวิต ใช้แทนคำว่า ทุกข์ ซึ่งทั้งโรคและทุกข์เป็นสิ่งที่บีบคั้นขัดข้องเป็นปัญหาต้องแก้ไขต้องกำจัดออกไปชีวิตจะไม่ได้ลำบาก

ดังนั้น จึงพอสรุปความหมายของโรคได้ว่า โรค หมายถึง ความเจ็บไข้ ความเจ็บป่วย ความไม่สบาย โรคประจำตัว โรคที่ติดตัวอยู่ประจำรักษาไม่หาย ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์ทุกคนปัญหาของชีวิตคือ ทุกข์ อาจเป็นโรคแอบแฝงตัวโดยที่ไม่มีอาการผิดปกติออกมาภาวะผิดปกติที่เกิดขึ้นทำให้รู้สึกไม่สบาย เสียดแทงให้เจ็บปวด หรือมีอาการที่ผิดปกติแสดงออกมาให้เห็น

ชื่อของโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในสมัยพุทธกาล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงราชสาวัตถีครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายป่วยด้วยอาพาธที่เกิดในฤดูสารท แม้ข้าวมต้มที่ต้มเข้าไปก็อาเจียนออกมา แม้ข้าวสวยที่ฉันเข้าไปก็อาเจียนออกมา ภิกษุเหล่านั้นจึงชูดมดมของคล้ำ ชีตเหลือง เส้นเอ็นสะพรั่ง เพราะโรคนั้น

พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นภิกษุเหล่านั้นชูดมดมของคล้ำ ชีตเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง จึงตรัสถามพระอานนท์ว่า “อานนท์ ทำไมเวลานี้ภิกษุทั้งหลายจึงชูดมดมของคล้ำ ชีตเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง”

ท่านอานนท์กราบทูลว่า “เวลานี้ภิกษุทั้งหลายป่วยด้วยอาพาธที่เกิดในฤดูสารทแม้ต้มข้าวมต้มกับอาเจียนออกมาแม้ข้าวสวยที่ฉันแล้วก็กับอาเจียนออกมาภิกษุเหล่านั้นจึงชูดมดมของคล้ำ ชีตเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่งเพราะโรคนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระไตรปิฎกนอกจากให้ความหมายของโรคตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว พระไตรปิฎกยังได้กล่าวถึงชื่อของโรคชนิดต่างๆ ได้แก่ โรคทางตา (วิ.ม. (ไทย) 5/265/50) โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคใบหู โรคปาก โรคฟัน โรคโอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้ทรพิษ โรคไข้เชื่องซึม โรคท้อง โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคกลาก โรคมอคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดดำน โรคคุดทะราด โรคหูด โรคละอองบวม โรคอาเจียนโลหิต โรคเบาหวาน โรคเริม โรค

พุพอง โรคจิตสีดวง (อง.ทสก. (ไทย) 24/60/129-131) โรคออสกะ (ที.ปา. (ไทย) 11/8-9/8-9) โรค
อหิวาตกโรค (วิ.ม. (ไทย) 4/100/155) โรคลม โรคลมขัดยอกตามข้อ โรคเท้าแตก เนื้องอก แผลไม่
งอก โรคหิด โรคตุ่ม โรคกลิ่นตัวแรง โรคอมนุษย์เข้าสิง โรคลมในท้อง โรคร้อนในกาย โรคเนื้องอกใน
ลาไส้ โรคท้องร่วง โรคฝี โรคปอด โรคพันธุกรรม โรคอัมพาต โรคพิษงู โรคโดนยาแฝด โรคท้องผูก
โรคผอมเหลือง โรคผดผื่นคัน โรคหนองที่เท้า โรคร้อนใน โรคติชาน โรคปวดศีรษะ (วิ.ม. (ไทย) 5/260-
365/18-241)

เดิมโรคมีอยู่เพียง 3 ชนิดเท่านั้น คือ โรคความอยาก โรคความหิวและโรคชรา แต่เพราะการทำ
ร้ายเบียดเบียนสัตว์จึงทำให้แพร่โรคร้ายเพิ่มขึ้นถึง 98 ชนิด โรคต่างๆ ที่ระบุชื่อไว้ในพระไตรปิฎกและ
อรรถกถาสามารถแบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม ได้แก่

1. โรคผิวหนัง หมายถึงโรคที่เกิดบนผิวหนังในบริเวณต่างๆ ของร่างกาย เช่น โรคเรื้อน โรค
ฝี โรคฝีดาษ โรคกลาก โรคเริม โรคพุพอง โรคหิดเปียก โรคหิดดำน โรคหูด โรคคุดทะราด

2. โรคลม หมายถึง โรคที่เกิดจากธาตุลมภายในร่างกายกำเริบ ทำให้มีอาการหลายอย่าง
เช่น วิงเวียน หน้ามืด คลื่นเหียน ถ้าอาการรุนแรงอาจถึงแก่สิ้นสติหรือตายได้ เช่น โรคลมบ้าหมู

3. โรคในท้อง หมายถึง โรคที่เกิดขึ้นภายในท้อง เช่น โรคเนื้องอกที่ลำไส้ โรคบิด โรค
ท้องร่วง โรคลงราก อหิวาตกโรค โรคลงแดง โรคจุกเสียด และโรคออสกะ

4. โรคเกี่ยวกับอวัยวะ หมายถึง โรคที่เกิดกับอวัยวะส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น โรคทางตา
โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคทางศีรษะ เช่น ปวดศีรษะ โรคทางปาก โรคทางฟัน โรค
อัมพาต โรคจิตสีดวง

5. โรคทางเดินหายใจ หมายถึง โรคที่เกิดกับระบบทางเดินหายใจ เช่น โรคไอ โรคหืด โรค
ไข้หวัด โรคมองคร้อ

6. โรคเบ็ดเตล็ด หมายถึง โรคอื่นๆ ที่ไม่จัดอยู่ในกลุ่มทั้ง 5 ข้างต้น เช่น โรคไข้พิษ
โรคเบาหวาน โรคดีกำเริบ โรคร้อนใน และ โรคในฤดูสารท เป็นต้น (ขุ.สุ. (ไทย) 25/314/572)

จากรายละเอียดดังกล่าวสรุปได้ว่า โรคต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แบ่งได้เป็น 6 กลุ่ม คือ
โรคผิวหนัง โรคลม โรคในท้อง โรคเกี่ยวกับอวัยวะ โรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ และโรคเบ็ดเตล็ดอื่นๆ
ซึ่งโรคเหล่านี้ยังสามารถแบ่งอย่างอื่นได้ เช่น โรคที่เป็นแต่กำเนิด โรคทางด้านพันธุกรรม โรคที่เกิดตาม
ฤดูกาล การถูกทำร้าย โรคติดต่อและไม่ติดต่อ ซึ่งโรคทุกอย่างล้วนทำให้เกิดความทุกข์

สมมุติฐานของการเกิดโรคในพระไตรปิฎก

ในการรักษาโรคในแต่ละโรคนั้น จำเป็นต้องทราบสาเหตุในการเกิดโรคก่อน จึงจะสามารถทำการรักษาได้อย่างถูกต้อง ซึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ให้นิยามความหมายของสมมุติฐานของการเกิดโรค หมายถึงการรู้ที่ตั้งแรกของการเกิดโรคอันเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยซึ่งประกอบด้วย 8 สมมุติฐานดังนี้

1. ชาติสมมุติฐาน หมายถึง สาเหตุของความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากความเกิดขึ้น และผิดปกติของมหาภูตรูปทั้ง 4 ประการ ที่ประกอบเป็นร่างกาย ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ซึ่งมหาภูตรูปทั้ง 4 นี้ ต้องอาศัยซึ่งกันและกันไม่สามารถขาดธาตุหนึ่งธาตุใดไปได้ หากมีการแปรปรวนเสียสมดุล หย่อน กำเริบ หรือพิการ ประการใดประการหนึ่งก็จะทำให้ร่างกายเกิดความเจ็บป่วยขึ้นมาได้ (ม.ม. (ไทย) 13/288/218)

2. ฤดูสมมุติฐาน หมายถึง สาเหตุของการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของอากาศตามฤดูกาล ได้แก่ (1) อากาศร้อน (2) เดือนกึ่งท้ายฤดูร้อน เดือนต้นแห่งฤดูฝน และ (3) ฤดูสารท (วิ.มหา. (ไทย) 2/611/524)

3. อายุสมมุติฐาน หมายถึง ช่วงอายุที่เป็นสาเหตุของการเกิดโรคซึ่งมนุษย์มีโรคทุกวัย โดยเฉพาะอายุที่เป็นสาเหตุของโรค คือความชรา (วิ.จุ. (ไทย) 7/10/4)

4. สัตว์สมมุติฐาน หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดโรคอันเนื่องมาจากสัตว์ ได้แก่ (1) ผีเข้า (2) งูกัด (3) ยักษ์เข้าสิง และ (4) สัตว์ที่เจาะกินมันสมอง (วิ.มหา. (ไทย) 2/168/183)

5. วิธีสมมุติฐาน หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดโรคอันเนื่องมาจากวิธีการรักษาที่ผิดพลาด หรือการบำบัดรักษาผิดวิธี ทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยหรือทำให้โรคกำเริบ ได้แก่ (1) นวดพื้นมากเกินไป (2) นิ่งตัวนานเกินไป (3) นัตถุยาเกินขนาด (4) เกสซ์ และ (5) เกสซ์ที่ทำให้ครรภตก เป็นต้น (ม.ม. (ไทย) 13/495/341)

6. อาหารสมมุติฐาน หมายถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคหรือทำให้โรคกำเริบอันเนื่องมาจากอาหาร คือ กินอาหารมากเกินไป หรือกินอาหารน้อยเกินไป ได้แก่ (1) ข้าว (2) น้ำ (3) เปรียง (น้ำมันที่ทำจากนมส้มและไขหรือเนย) (4) สุรา (5) สุกรมัททวะ (อาหารชนิดหนึ่ง ซึ่งปรุงด้วยเห็ดอย่างหนึ่งซึ่งเห็ดชนิดนั้นหมูชอบกิน) และ (6) อาหารประณีต (การปรุง) (ที.ปา. (ไทย) 11/4/5)

7. จิตสมมุติฐาน หมายถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคหรือทำให้โรคกำเริบอันเนื่องมาจากจิตใจ มีดังนี้

(1) ขอบรรพชาแล้วไม่ได้บรรพชา

(2) ความกระสัน (ราคะ)

(3) คิดเรื่องอจินไตย ทำให้มีส่วนแห่งความเป็นบ้า มี 4 เรื่อง ได้แก่ วิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน วิบากแห่งกรรม และความคิดเรื่องโลก

(4) จิตฟุ้งซ่าน

(5) จิตอาฆาต

(6) สมุทัย ประกอบด้วย กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

(7) เวทนา (ความรู้สึก) เป็นอนัตตา ฉะนั้นเวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

(8) สัญญา (ความจำได้) เป็นอนัตตา ฉะนั้นสัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

(9) สังขาร (ความคิดปรุงแต่ง) ทั้งหลายเป็นอนัตตา ฉะนั้นสังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

(10) วิญญาน (การรับรู้) เป็นอนัตตา ฉะนั้นวิญญานจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ

(11) ลากสักการะและชื่อเสียงครอบงำ (วิ.มหา. (ไทย) 1/301/438-439)

8. กรรมสมุฏฐาน หมายถึง หลักของกรรมที่เป็นเหตุให้เกิดโรคนั้น จัดว่าเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกรรมหรือการกระทำทั้งทางกาย (กายกรรม), ทางวาจา (วจีกรรม) และทางใจ (มโนกรรม) กรรมหรือการกระทำทุกอย่างย่อมส่งผลแก่ผู้กระทำ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต (ม.อ. (ไทย) 14/581/323) พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงผลอันเนื่องมาจากกรรมไว้ 7 ประการคือ

(1) มีอายุน้อยเพราะฆ่าสัตว์

(2) มีโรครมากเพราะเบียดเบียนสัตว์

(3) มีผิวพรรณทรามเพราะขี้โกรธ

(4) มีศักดาน้อยเพราะมักริษยา

(5) มีโภคทรัพย์น้อยเพราะไม่ให้ทาน

(6) เกิดในตระกูลต่ำเพราะกระด้างถือตัวไม่อ่อนน้อม

(7) มีปัญญาทรามเพราะไม่เข้าไปหาสมณะพราหมณ์ไต่ถามเรื่องกุศลและอกุศล

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วย เป็นกระบวนการเริ่มจากการปฏิบัติตนของผู้ปกครอง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

สมัยใดพระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมสมัยนั้นแม้พวกข้าราชการก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรมเมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้นแม้พราหมณ์และคฤหบดีก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่

ในธรรมเมื่อพราหมณ์และคฤหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้นแม้ชาวนิคมและชาวชนบทก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอห่อตาวนักษัตรก็ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อคืนและวันหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอเดือนหนึ่ง และกึ่งเดือนก็หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอเมื่อฤดู และปีหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอลมย่อมพัดไม่สม่ำเสมอเมื่อลมพัดไม่สม่ำเสมอลมก็เดินผิดทางไม่สม่ำเสมอ ย่อมพัดเวียนไปเมื่อลมเดินผิดทางไม่สม่ำเสมอพัดเวียนไปเทวดาย่อมกำเริบ เมื่อเทวดากำเริบฝนย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาลเมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกไม่เสมอกันภิกษุทั้งหลายมนุษย์ผู้บริโศกข้าวสุกที่ไม่เสมอกัน ย่อมเป็นผู้มีอายุน้อย ผิวพรรณเศร้าหมองมีกำลังน้อยมีอาพาธมาก (อง.จตุกก. (ไทย) 21/71/74)

เห็นได้ว่าสมุฏฐานในการเกิดโรค หมายถึง การรู้ที่ตั้งแรกของการเกิดโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น จำแนกออกได้เป็น 8 สมุฏฐาน ประกอบด้วยธาตุสมุฏฐาน อุตสมุฏฐาน อายุสมุฏฐาน สัตวสมุฏฐาน วิธีสมุฏฐาน อาหารสมุฏฐาน จิตสมุฏฐาน และกรรมสมุฏฐาน นับเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์สาเหตุในการเกิดโรคในปัจจุบัน ด้วยวิวัฒนาการทางการแพทย์สมัยใหม่ทำให้สามารถวินิจฉัยโรคอย่างละเอียดได้ทำให้ทราบสาเหตุที่ทำให้เกิดโรคนั้น ๆ อย่างชัดเจนสามารถทำการรักษาโรคได้อย่างถูกต้อง

กระบวนการรักษาโรคในพระไตรปิฎก

การใช้ยาในครั้งพุทธกาลนั้น เมื่อมีภิกษุสงฆ์เกิดการอาพาธเป็นไข้ ในแต่ละครั้งต่างก็ต้องให้ยาแตกต่างกันออกไปในการใช้การรักษา ซึ่งพระองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ได้แสวงหายามาบำบัดอาการไข้ได้ตามความต้องการ หรือตามที่ทายกทายิกานำมาถวายเพื่อทำการรักษาไข้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตพอสรุปได้ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายเป็นไข้ ต้องการใช้รากไม้ที่เป็นยาบำบัดไข้ ภิกษุได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบ พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้รากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดพิต ข่า แผลก เห้าหมู หรือรากไม้ชนิดอื่นๆ ที่ใช้เป็นยารักษาโรคได้ รับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อเกิดอาการอาพาธไม่สบาย (วิ.ม. (ไทย) 5/263/46) และยังทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ใช้ผลไม้ที่เป็นยาเพื่อรักษาอาการไข้ คือ ลูกพิลังคะ ดีปลี พริก ลูกสมอไทย ลูกสมอพิเภก ลูกมะขามป้อม ผลโกศ หรือผลไม้ชนิดอื่นที่ใช้เป็นยาได้ รับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย

พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ให้ใช้น้ำฝาดสมุนไพรมานวด เพื่อใช้เป็นยาบำบัดไข้ คือ น้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กา น้ำฝาดบระเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดชนิดอื่นที่ใช้เป็นยา ภิกษุรับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิตเมื่อเป็นไข้นั้นได้

พระองค์ยังทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ไข้ย่างไม้ที่เป็นยาเพื่อบำบัดไข้ คือ ยางหิงคุ ยางเคี้ยว จากหิงคุ ยางเคี้ยวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นตกะ ยางเคี้ยวจากใบต้นตกะ กายาน หรือยางไม้ชนิดอื่นที่ใช้เป็นยา รับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เป็นไข้ไข้ใบไม้ที่เป็นยาบำบัดไข้ได้ คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้กา ใบแมงลัก และใบฝ้ายหรือใบไม้ชนิดอื่นที่เป็นยา รับประเคนแล้วเก็บไว้ฉันได้ตลอดชีวิต เมื่อเป็นไข้ไม่สบาย เมื่อคราวที่พระปิลินทวัจฉะ อาพาธเป็นโรคลม พระองค์ทรงอนุญาตให้หุงน้ำมันฉันได้

พระพุทธองค์ทรงมีพระเมตตา ทรงเห็นความทุกข์ของพุทธสาวกของพระองค์ จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ได้ใช้ยาเพื่อบำบัดการอาพาธและทรงอนุญาตให้ฉันเภสัช 5 ชนิด ที่เป็นยาทั้งเป็นอาหาร คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ใช้ในการรักษาโรคชুবผอม ซีดเหลือง หมองคล้ำ ทรงอนุญาตให้ฉันได้ทั้งในนอกกาลและในเวลาวิกาล (วิ.ม. (ไทย) 5/260-267/43-50) การรักษาพยาบาลในพระพุทธศาสนา การแบ่งประเภทของโรคสามารถแบ่งตามลักษณะของคนไข้ได้อีก 3 ประเภท คือ

๑) โรคที่ไม่อาจจะหายได้แม้ว่าจะทำการรักษาหรือไม่ทำการรักษาก็ตาม

๒) โรคที่หายได้เอง ไม่ว่าจะทำการรักษาหรือไม่ก็ตาม เช่น โรคจำพวกปวดหัว ปวดท้อง หรือโรคที่มีอาการเล็กๆ น้อยๆ

๓) โรคที่หายได้เฉพาะที่ทำการรักษาเท่านั้น ถ้าไม่ทำการรักษาก็ไม่หาย ได้แก่ โรคภัยไข้เจ็บส่วนใหญ่ที่คนเราประสบกันอยู่ (อง. ติก. (ไทย) 20/22/170)

“ส่วนการจัดประเภทของโรคในปัจจุบันนี้ นักวิชาการทางการแพทย์ได้พยายามแบ่งกลุ่มของโรคออกไปต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการศึกษา รวบรวม และเพื่อประโยชน์ทางด้านวิทยาการระบาดในการรักษาควบคุมและป้องกัน ซึ่งโดยทั่วไปมีวิธีการแบ่งได้หลายวิธีการดังนี้

1. พุทธวิธีบำบัดรักษาโรค

การรักษาโรคในปัจจุบัน มีวิวัฒนาการทางการแพทย์เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก แต่ก็มีโรคอยู่จำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ทำให้ภูมิปัญญาทางตะวันออกซึ่งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนากลายเป็นการแพทย์ทางเลือกหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจเพิ่มมากขึ้นในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แบ่งวิธีการรักษาโรคออกเป็น 4 วิธี ดังนี้

1. การรักษาโรคด้วยสมุนไพรมานวด

ยาสมุนไพร คือ ผลิตผลธรรมชาติที่ได้จากพืช สัตว์ และแร่ธาตุ ที่ใช้เป็นยาหรือใช้ผสมกับสารอื่นตามตำรับยา เพื่อบำบัดโรคบำรุงร่างกาย หรือใช้เป็นยาพิษ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) การใช้สมุนไพรในครั้งพุทธกาลนั้น เมื่อมีภิกษุสงฆ์เกิดการอาพาธเป็นไข้ในแต่ละครั้งต่างก็ต้องใช้สมุนไพรแตกต่างกันออกไปในการรักษา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ได้แสวงหาสมุนไพรมาบำบัดอาการไข้ได้ตามความต้องการหรือตามที่ทายกทายิกานำมาถวายเพื่อทำการรักษาโรค การรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรต่างๆ นั้นแบ่งออกได้ดังนี้

(1) การรักษาโรคด้วยพืช

การรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่ได้จากพืช เป็นการนำผลผลิตที่ได้จากพันธุ์ไม้ต่างๆ ทั้งไม้ยืนต้น ไม้เถา ไม้เครือ พืชจำพวกผัก หญ้าหรือว่าน เป็นต้น มาใช้ในการรักษาโรคโดยส่วนประกอบทั้ง 5 อันได้แก่ ราก ต้น ใบ ดอก และผลของพืชแต่ละชนิดนั้นจะมีสรรพคุณแตกต่างกันไปตามแต่ละส่วน ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้นำรากไม้ เปลือกไม้แก่นไม้ ใบไม้ ผลไม้ และยางไม้มาเป็นการรักษาโรค นอกจากนี้ยังปรากฏว่ามีการนำน้ำหมักผลไม้ (ยาตองโลณโสจิริกะ) ยาคุ (ปรุงด้วยงา ข้าวสาร และถั่วเขียว) และกระเทียมมารักษาโรคลมในท้องมีการนำรากและเหง้าของบัวมารักษาอาการไข้ตัวร้อน และใช้ก้านของบัวเป็นยาระบาย (ยุวดี จอมพิทักษ์, 2540) เป็นต้น

(2) การรักษาโรคด้วยสัตว์

การรักษาโรคด้วยสมุนไพรที่ได้จากสัตว์ เป็นการนำส่วนต่างหรืออวัยวะต่างๆ ของสัตว์ อาทิเช่น หนัง กระจุก ขน เขา นอ งา เขี้ยว เกล็ด ดี น้ำมัน และเลือด มาใช้ในการรักษาโรค ซึ่งเรียกว่า “สัตววัตถุ” โดยแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทตามชนิดของสัตว์ ได้แก่ สัตว์ที่อาศัยอยู่บนบก หากินบนบก สัตว์ที่เกิดอาศัยและหากินอยู่ในน้ำ และสัตว์จำพวกนกอาศัยการบินในอากาศและหากินบนอากาศบ้าง ในน้ำบ้าง และบนดินบ้าง การนำสมุนไพรที่ได้จากสัตว์มารักษาโรคมปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า มีการนำเอาเภสัช 5 อัน ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยรวมทั้งเนื้อสัตว์และนมสดมาใช้รักษาโรคขาดสารอาหาร (วิ.มหา. (ไทย) 2/25-26/147-149) เป็นต้น

3) การรักษาโรคด้วยแร่ธาตุ

การรักษาโรคด้วยแร่ธาตุ เป็นการนำแร่ธาตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือสิ่งทีประกอบขึ้นจากแร่ธาตุมาใช้เป็นยารักษาโรค การที่จะนำธาตุวัตถุต่างๆ มาใช้ประโยชน์จำเป็นต้องทราบถึงลักษณะรูป สี กลิ่น รส และสรรพคุณอย่างชัดเจน โดยธาตุวัตถุแบ่งออกได้เป็น 2 จำพวก ได้แก่ จำพวกสลายตัวย่าง คือ ธาตุวัตถุที่แตกหักและสลายตัวย่างตามธรรมชาติ เช่น เกลือต่างๆ ดีเกลือ กำมะถันเหลือง กำมะถันแดง จุนสี ดินประสิว ดินปลวก ดินสอพอง น้ำปูนใส น้ำส้มสายชู

สารส้ม สารหนู หรดานกลีบทอง และน้ำประสานดีบุก เป็นต้น และจำพวกสลายตัวยาก คือ ธาตุวัตถุที่มีความแข็งแรง มีการจับตัวกันแน่น มีความทนทานมาก เป็นวัตถุที่ทำให้แตกหักและสลายตัวยาก เช่น เงิน ทองคำ ทองแดง ทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ บัลลังก์ ศีลา และหินปะการัง เป็นต้น (เครือข่ายสังคมออนไลน์สมุนไพรมหา, 2554) ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเกลือ น้ำค้าง และน้ำเป็นยารักษาโรค (วิ.มหา. (ไทย) 2/34/35)

นอกจากนี้ยังมีการใช้โคมัย (ดินผสมขี้วัว) ดินเหนียว และกากน้ำย้อม รักษาโรคฝีดาษ และอีสุกอีใส (วิ.มหา. (ไทย) 2/34/36-37) มีการใช้น้ำมันที่เจอน้ำมาที่ผ่านการต้ม โดยไม่มีสี กลิ่น และรสของน้ำเมารักษาโรคลม (วิ.มหา. (ไทย) 2/34/39) และใช้ยามหาวิภู 4 อย่าง คือ คุณ มูตร เถ้า และดิน รักษาอาการถูกงูกัด (วิ.มหา. (ไทย) 2/34/ 41) เป็นต้น

สมุนไพรมานำมาใช้รักษาโรคไม่ว่าจะได้จากพืช สัตว์ หรือแร่ธาตุ ส่วนใหญ่จะมีตัวยาสสำคัญที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ได้แก่ ตัวสมุนไพรมหา การเพาะปลูก การเก็บรักษาเป็นต้น อีกทั้งจำเป็นต้องใช้ในปริมาณที่มาก จึงจะได้ประสิทธิภาพในการรักษา แต่ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยสามารถสกัดเอาสาระสำคัญในสมุนไพรมหาต่าง ๆ ออกมาได้ และผลิตออกมาในรูปแบบที่สะดวกต่อการนำไปรักษา และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นทำให้การใช้สมุนไพรมหาในการรักษาโรคในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับและมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับวงการแพทย์ทางเลือก มีการจัดทำเป็นตำราการแพทย์แผนไทยที่มีความน่าเชื่อถือนับเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง

2. การรักษาโรคด้วยเทคนิค

วิธีการรักษาโรคด้วยเทคนิคนั้นเป็นการใช้วิธีการต่างๆ ในการรักษาโรค นอกเหนือจากการใช้ยาสมุนไพรมหาอันประกอบด้วยการบริหารร่างกายด้วยการดัดกาย การปล่อยยอสุจิเพื่อลดความกระสัน การนวดรักษาอาการปวดเมื่อย การนึ่ง และฝังไฟเพื่อปรับธาตุทั้ง 4 ในร่างกายการนัตถุยาเพื่อรักษาอาการปวดศีรษะและโรคในโพรงจมูก และการผ่าตัดเพื่อรักษาโรคฝี โรคครีตีสีดวงทวารโรคปวดศีรษะ และโรคเนื้องอกที่ลำไส้ (วิ.มหา. (ไทย) 1/214/316)

การรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพรมหาและวิธีการทางเทคนิค เป็นการรักษาโรคที่เกิดขึ้นทางร่างกาย โดยมีสมุนไพรมหาของการเกิดโรคอยู่ที่ความผิดปกติของธาตุทั้ง 4 ความเปลี่ยนแปลงของอากาศ ความผิดปกติในแต่ละช่วงอายุ ถูกสัตว์ทำร่างกาย การรักษาด้วยวิธีที่ผิด และความผิดปกติของอาหารที่รับประทาน แต่ไม่สามารถรักษาโรคทางใจ อันมีสาเหตุมาจากความผิดปกติของจิตใจ และโรคที่เกิดขึ้นจากผลของกรรมได้ ซึ่งโรคที่มีสมุนไพรมหาจากความผิดปกติของจิตใจและผลของกรรมที่ได้กระทำไว้ ต้องรักษาด้วยการเจริญพระพุทธานต์และการบำเพ็ญเพียรทางจิต ดังรายละเอียดต่อไป

3. การรักษาโรคด้วยการบำเพ็ญเพียรทางจิต

การบำเพ็ญเพียรทางจิต เป็นวิธีการฝึกฝนทางจิต เพื่อการดับทุกข์ นอกจากนี้ยังมี อานิสงส์ในการรักษาโรค อันเกิดจากความผิดปกติทางจิตเป็นสำคัญ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดังนี้

(1) เมื่อครั้งที่พระวังคิสะได้ขอคำแนะนำกับพระอานนท์ว่า ตนเองมีจิตเร่าร้อนเพราะกามราคะ จะมีวิธีการใดที่จะดับราคะ ขอให้พระอานนท์ช่วยอนุเคราะห์ ครั้งนั้นพระอานนท์ให้พระวังคิสะ เจริญอุสภกัมมัฏฐาน ด้วยคำกล่าวที่ว่า “จิตของท่านรุ่มร้อน เพราะสัญญาอันวิปลาส ท่านจงละเว้น นิमितอันสวयงามอันเป็นที่ตั้งแห่งราคะเสีย ท่านจงเห็นสังขารทั้งหลายโดยความเป็นของแปรปรวนโดย เป็นทุกข์ และอย่าเห็นโดยความเป็นตน ท่านจงดับราคะอันแรงกล้า ท่านจงอย่าถูกราคะเผาผลาญ บ่อยๆ ท่านจงเจริญจิตในอุสภกัมมัฏฐานให้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว ตั้งมั่นด้วยดีเถิด ท่านจงมี กายคตาสติ ท่านจงเป็นผู้มากด้วยความหน่าย ท่านจงเจริญความไม่มีนิमित และจงถอนมานานุสัยเสีย เพราะการรู้เท่าถึงมานะ ท่านจักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป” (ส.ส. (ไทย) 15/735-737/228)

(2) เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าพระชนม์มายุ 80 พรรษา ครั้งนั้นพระองค์พำนักอยู่ที่บ้านเวฬุคาม เมืองเวสาลี ครั้งนั้นพระองค์ประชวรอย่างหนัก เกิดเวทนาอย่างร้ายแรงถึงใกล้จะปรินิพพาน จึง ใช้ความเพียร (ที.ปา. (ไทย) 11/238/180-183) ขับไล่อาพาธ และทรงดำรงชีวิตสังขารอยู่ อาพาธ สงบลง พระองค์ทรงหายประชวรคือหายจากความเป็นไข้ไม่นาน (วิ.มहा. (ไทย) 1/93/85-86., ส.ม. (ไทย) 19/709/171)

(3) เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ป่ามหาวัน ใกล้เมืองเวสาลี ครั้นเวลาเย็นพระ พุทธ เจ้าเสด็จไปยังศาลาคนไข้ แล้วประทับนั่งบนอาสนะปูลาดไว้ จากนั้นได้เรียกผู้ภิกษุในศาลา คนไข้เพื่อสอนธรรมว่าต้องมีสติ การรู้สึกตัวและต้องรู้จักรอเวลา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ดูกรภิกษุ ทั้ง หลาย ภิกษุพึงเป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ รอกาลเวลา นี่เป็นคำสั่งสอนพวกเธอ... การมีสติ คือการ เป็นผู้มีปกติเห็นภายในกาย มีปกติเห็นเวทนาในเวทนา... การมีสัมปชัญญะ คือ การเป็นผู้มีปกติทา ความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ... มีปกติทาความรู้สึกตัวในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่นพูด นิ่ง... พึงเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ รอกาลเวลา” (ส.สพ. (ไทย) 18/374-377/224-225)

บุคคลที่ป่วยเป็นโรคต่างๆ นั้น ส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากความคิดและสภาพจิตใจ ดังคำกล่าว ที่ว่า “ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว” เมื่อสภาพจิตใจขุ่นมัว มีความเครียด ย่อมส่งผลให้สภาพร่างกาย บกพร่องจนเกิดอาการของโรคต่างๆ การบำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นการฝึกจิตให้มีสติ เป็นหลักการ ควบคุมสติให้อยู่กับร่างกายและจิตใจ ไม่ให้จิตใจฟุ้งซ่าน หวันไหว สามารถรักษาโรคที่เกิดจากความ ผิดปกติของจิตใจให้หายไปได้ ธรรมะที่เป็นฝ่ายในการตรัสรู้เป็นธรรมอันเกื้อกูลการตรัสรู้ เป็นเครื่อง

ยึดในการบำเพ็ญเพียร คือ โภธิปักขิยธรรม 37 ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานและธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน) สัมมปธาน 4 (สังวรปธาน ปหานปธาน อนุรักษปธาน และภวานापธาน) อิทธิบาท 4 (ฉันทะวิริยะ จิตตะ และวิมังสา) อินทรีย์ 5 (สัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินทรีย์ สมာธินทรีย์ และปัญญินทรีย์) พละ 5 (สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมာธิพละ และปัญญาพละ) โภชณงค์ 7 (สติ ธัมมวิจยวิริยะ ปติปัสสัทธิ สมာธิ และอุเบกขา) และมรรคมีองค์ 8 (สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ) (ส.สพ. (ไทย) 18/374-377/224-225)

จุดมุ่งหมายสูงสุดของการบำเพ็ญเพียรโภธิปักขิยธรรม คือ การได้บรรลุนิพพาน ตัดสิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวง เป็นไปเพื่อการตรัสรู้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็โภธิปักขิยธรรมเป็นไฉน คือ สัทธินทรีย์ เป็นโภธิปักขิยธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ วิริยอินทรีย์... สตินทรีย์... สมာธินทรีย์... ปัญญินทรีย์ เป็นโภธิปักขิยธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อความตรัสรู้” “ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์ดิรัจฉานทุกจำพวกสี่หมุ่สุธา โลกกล่าวว่า เป็นยอดของสัตว์เหล่านั้นเพราะมีกำลัง มีฝีเท้า มีความกล้าฉันทใด บรรดาโภธิปักขิยธรรมทุกอย่าง ปัญญินทรีย์เราเรียกว่า เป็นยอดแห่งโภธิปักขิยธรรมเหล่านั้นเพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ฉันทนั้นเหมือนกัน” และ “ภิกษุเป็นผู้มีธรรมงามอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความเพียรในการเจริญโภธิปักขิยธรรม 37 ประการเนื่องๆ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีธรรมงามอย่างนี้แล ภิกษุเป็นผู้มีศีลงาม มีธรรมงาม ด้วยประการดังนี้” (ส.ม. (ไทย) 19/1023-1024/301)

การรักษาโรคด้วยวิธีการเหล่านี้เป็นไปตามคำสอนทางศาสนา นักปราชญ์หลายท่านได้แสดงทรรศนะว่า โรคนั้นย่อมมีสาเหตุในการเกิดขึ้น ดังนั้นควรต้องแก้ที่ต้นเหตุ นั้น คนป่วยเป็นโรคเกิดจากเชื้อโรค การแพทย์สามารถรู้ได้ว่าเชื้อโรคที่ทำให้เกิดโรคนั้นคืออะไร แต่พระพุทธศาสนาชี้ให้มองถึงว่า เชื้อโรคนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมแต่ละคนจึงมีอาการไม่เหมือนกัน โดยอาศัยพื้นฐานสำคัญ ได้แก่ 1) มีอายุยืน เพราะไม่ฆ่าสัตว์ 2) มีโรคน้อย เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ 3) มีผิวพรรณดีเพราะไม่มักโกรธแค้น พยาบาท 4) มีศักดิ์สูง เพราะไม่ริษยา 5) มีโรคทรัพย์มาก เพราะรู้จักเอื้อเพื่อเจือจาน รู้จักให้ทาน 6) เกิดในตระกูลสูง เพราะไม่กระด้างถือตัว รู้จักอ่อนน้อม และ 7) มีปัญญาเพราะรู้จักไต่ถามและแสวงหาความรู้ เป็นต้น (ม.อ. (ไทย) 14/35/324-329)

วิธีการรักษาโรคในคัมภีร์พระไตรปิฎก ประกอบด้วยการใช้สมุนไพร ทั้งที่ได้จากพืชสัตว์ และแร่ธาตุ การรักษาด้วยเทคนิคต่างๆ การเจริญพระพุทธานต์และการบำเพ็ญเพียรทางจิตการรักษาด้วยสมุนไพรและใช้เทคนิคต่างๆ นั้น เป็นการรักษาโรคตามอาการที่เกิดขึ้น ส่วนการเจริญพระพุทธานต์

และการบำเพ็ญเพียรทางจิต เป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดสติและสมาธิ ระวังความฟุ้งซ่าน ช่วยรักษาโรคที่เกิดขึ้นทางจิตใจ สามารถกำจัดทุกข์ที่เกิดขึ้น เข้าสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในชีวิต

สรุปผล

การรักษาโรคของพระพุทธเจ้าพบว่า มีโรคและสาเหตุการเกิดโรค คือ โรคตา โรคหู โรคลิ้น โรคปาก โรคศรีษะ โรคใบหู โรคกาย โรคฟัน โรคหืด โรคไอ โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื้องูซึม โรคท้อง โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคระองบวม โรคอาเจียนเป็นโลหิต โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง โรคอหิวาตกโรค โรคฝีดาษ โรคหิด โรคตุ่ม โรคกลืนตัวแรง โรคอมมนุษย์เข้าสิง โรคหนอยที่เท้า โรคปวดร้อนศรีษะ โรคลมตามอวัยวะ โรคลมชัดยอกตามข้อ โรคลมโรคเท้าแตก โรคฝี เนื้องอก แผลไม่งอก โรคท้องผูก โรคผอมเหลือง โรคโดนยาแฝด โรคงูพิษ โรคผดผื่นคัน โรคร้อนในกาย โรคลมในท้อง โรคเนื้องอกในลำไส้ โรคท้องร่วง โรคปอด โรคลมชัก โรคพันธุกรรม โรคออสกะ

ยาที่ใช้ในการรักษาโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีดังนี้

ยาจากพืช ยาสมุนไพรที่ได้จากพืชพันธุ์ไม้ต่างๆ ได้แก่ไม้ยืนต้น ประเภทไม้เถา ไม้เครือจำพวกผัก หญ้า หวาน พืชพรรณไม้เหล่านี้ก่อนที่จะนำมาใช้ปรุงเป็นยาเพื่อการรักษาโรคต่างๆ ได้นั้นจะต้องรู้จักเสียก่อนว่าต้นไม้นั้นแต่ละต้นหรือแต่ละชนิด จะเอาส่วนใดมาปรุงเป็นยา หรือทำยาต้องรู้ให้แน่ชัดเพื่อมิให้ผิดพลาดได้ เช่น จะเอาลำต้น แก่น ราก เปลือก กระจี้ ดอก ยาง หัว เหง้า ใบ ผล เปลือกของผลหรือประเภทที่เป็นฝัก เมล็ด เกสร หรือจะเอาหมดทั้ง 5 (ราก ดอก ต้น ใบ ผล) พร้อมทั้งรู้รสของต้นไม้นั้นว่า มีรสขม หวาน เปรี้ยว เผ็ด ร้อน มัน จืด ผาต เย็น รสเมาเบื่อ ของไม้ ตลอดจนชื่อของต้นไม้นั้นแต่ละชนิดว่าชื่ออย่างไรพร้อมรูปลักษณะของ สี เช่น สีแดง สีเหลือง สีเขียว สีขาว สีดำ และกลิ่น เช่น กลิ่นหอม กลิ่นเหม็น ว่าเป็นอย่างไร พืชวัตถุเหล่านั้นจะเอาส่วนใดส่วนหนึ่งของพืชมาปรุงเป็นยารักษาโรคได้ถูกต้อง สมุนไพรจากพืชวัตถุจำพวกต้น ดังนี้ คือ กฤษณา ขี้เหล็กจันทน์เทศ บุนนาค มะตูม จำปา ราชพฤกษ์ สะเดา พิกุล สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม จันทน์แดง

ยาสมุนไพรจากสัตว์ สัตว์ที่เกิดมาตามธรรมชาตินานาชนิดหมอยาสมุนไพรโบราณได้นำเอาส่วนต่างๆ ของร่างกายและอวัยวะต่างๆ ของสัตว์ ซึ่งจัดเป็นประเภทที่เรียกว่าสัตว์วัตถุ หมอยาสมุนไพรโบราณท่านเป็นนักสังเกต และรู้จักส่วนที่จะนำมาใช้ทำเป็นยา เช่น เอาหนัง (หนังช้าง) เอากะดุก เอาขน (ขนเม่น) เอาเขา เอานอ (นอแรด) เอางา (งาช้าง) เอาคี๋ย (คิ้วหมู, เสือ, หมี, จระเข้) เอาตัว เอากลิบ (เกล็ดลิ้น) เอาดี (ติงู, หมี) เอาน้ำมัน เอาลีอด เอามูล (ขี้) เอาเดือย (เดือยไก่ป่า) มี 3

คือ สัตว์ที่อาศัยอยู่บนบก หากินบนบก ซึ่งหมอยาสมุนไพรท่านนำเอาส่วนต่างๆ มาทำเป็นยารักษาโรค เช่น กระจ่าย กระจิง กวาง กุย แกะ ไก่ป่า ครั่ง คางคก คูดิกา โคโรค งูเหลือม งูหลาม งูเห่า ชะมด ช้าง แม่น แมงมุม แมลงสาบ เสือโคร่ง หมี โคเถื่อน (วัวป่า)

สัตว์ที่เกิดและอาศัยหากินอยู่ในน้ำที่ท่านนิยมนำมาทำเป็นยารักษาโรค เช่น ปลากระเบน ปลากระตี่ ปลากด ปลาฉลาม ปลาช่อน ปลากหมึก ปลาหมอ เต่านา ปลาวาฬ ปูทะเล ปูนา แมงดาทะเล สัตว์จำพวกนกอาศัยการบินในอากาศและชอบหากินบนอากาศบ้างในน้ำบ้าง บนดินบ้างเป็นปกติ หมอยาสมุนไพรท่านนำเอาส่วนต่างๆ ของสัตว์เหล่านี้มาทำเป็นยารักษาโรค เช่น อีเกอ ค้างคาว กระบี่ (บ่างร้ว) นกกาน้ำ นกกรด นกกระจอก นกแก้ว นกกระลิง นกนางแอ่น นกพิราบ นกยูง ผีเสื้อ แร้ง เป็นต้น

ยาสมุนไพรจากแร่ธาตุ ได้แก่ แร่ธาตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ หรือสิ่งที่ประกอบขึ้นจากแร่ธาตุที่ท่านนำมาใช้เป็นยารักษาโรค และต้องรู้จักธาตุวัตถุต่างๆ ว่ามีรูปลักษณะ สี กลิ่น รส และชื่ออย่างไร หนังสือเภสัชกรรมไทย รวมสมุนไพรของท่าน วุฒิ วุฒิธรรมเวช ได้แบ่งธาตุวัตถุออกเป็น 2 จำพวก ดังนี้

จำพวกสลายง่าย ธาตุวัตถุที่ ละลายง่าย แดกหักง่าย และสลายตัวอยู่แล้วตามกฎของธรรมชาติ เช่น เกลือต่างๆ กำมะถันเหลือง กำมะถันแดง จุนสี ดินประสิ่ว ดินเกลือ ดินปลวก ดินสอพอง สารหนู น้ำปูนใส น้ำส้มสายชู สารส้ม หรดานกลีบทอง น้ำประสานดีบุก ดินถินา เป็นต้น

จำพวกสลายตัวยาก คือ ธาตุวัตถุที่มีความแข็งแรง มีการจับตัวกันแน่น มีความทนทานมาก เป็นวัตถุที่ทำให้แตกและสลายตัวยาก เช่น เงิน ทองคำ ทองแดง ทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ บัลลังก์ ศิลา ศิลาอ่อน หินปะการัง

ขบวนการรักษานั้น เมื่อวินิจฉัยโรคแล้วว่าสาเหตุเกิดจากอะไร ต่อมาก็ศึกษาสรรพคุณของยาที่ได้นั้นมีสรรพคุณอย่างไร ก็จัดให้รับประทานหรือทาตามจำนวนและขนาดที่ต้องการ โรคก็จะหายได้ นอกจากนี้ยังมีวิธีการรักษาด้วยการผ่าตัด เช่น ผ่าตัดฝี ตัดเนื้องอก

เอกสารอ้างอิง

เครือข่ายสังคมออนไลน์ สมุนไพร. *เภสัชชาติ*. สืบค้น 10 กุมภาพันธ์ 2563. จาก <http://www.samunpri.com>.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2542). *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสารจำกัด.

พระมหานิยม อุตตโม. (2547). *บาลีไวยากรณ์*. ขอนแก่น: บริษัทคลังนานาธรรม.

ยุวดี จอมพิทักษ์. (2540). *รักษาโรคด้วยสมุนไพร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หอสมุดกลาง.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.

หลวงพ่อฤๅษีธรรมาจารย์ (ทวี ธรรมธัช). (2556). *ธาตุบุปที่ปีกา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มхамกุฎราชวิทยาลัย.